

La reforma educativa i la geografia a l'ensenyament post-obligatori (16-18 anys): Una proposta per a la programació de la geografia de Catalunya

Rosa ASCON i BORRÀS
Helena ESTALELLA i BOADELLA
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

L'objectiu essencial de qualsevol programació de geografia humana a l'ensenyament post-obligatori pensem que ha de ser el facilitar als alumnes l'adquisició d'una xarxa de conceptes jerarquitzats i interrelacionats, es a dir d'un model que els permeti avançar en el procés de generalització interpretació de la realitat, fent més èmfasi en els processos, agents i mecanisme que en els fets concrets. S'ha de passar d'acumular conceptes descriptius a acumular conceptes interpretatius i de mètodes. Afegir a la densitat d'informació, la densitat d'interpretació. Paral·lelament cal consolidar el procediment propiament disciplinar així com introduir el mètode de la investigació científica: formulació d'hipòtesis de treball, construcció de variables i validació de les hipòtesis de partida. Alhora de seqüenciar els continguts caldria doncs seguir la lògica de la propia disciplina tant pel que fa als fets i conceptes com als procediments.

Ara bé, les Ciències socials i per tant la geografia, són ciències pluriparadigmàtiques. No hi ha un sol model explicatiu acceptat per tota la comunitat científica si no que conviuen alhora explicacions i concepcions diferents i fins i tot oposades. Amb aquesta afirmació no s'està suggerint la inexistència del coneixement objectiu a les ciències socials, ni es nega la possibilitat de formular lleis predictives i explicatives. Es vol dir, simplement, que és molt improbable l'acord sobre la naturalesa exacta del coneixement i sobre el contingut de les lleis. En ciències socials no hi ha un únic sinó diferents discursos. Així

doncs, el professor de ciències socials abans de formular i seqüenciar els coneixements ha de decidir quin és el model explicatiu que vol transmetre.

Tot seguit es presenta una proposta per la programació i seqüenciació dels coneixements de geografia de Catalunya basada en els principis de l'escola crítica, que engloba des del model teòric fins a seqüenciació de la programació, les referències bibliogràfiques per preparar les classes i una indicació sobre els procediments, especialment els cartogràfics i l'anàlisi de text.

El paradigma crític en Geografia

Els fonaments d'aquest paradigma cal buscar-los d'una banda en la geografia social d'Eliée Reclus i de l'altra en la teoria marxista de la història i en les aportacions posteriors formulades en el període d'entreguerres per l'escola de Frankfurt. La investigació d'aquesta escola es vertebrava al voltant de tres eixos: l'anàlisi econòmica de la fase post liberal del capitalisme; l'estudi psico-sociològic de la integració social dels individus basat en el psicoanàlisi de Freud i també en l'expansió i utilització de la cultura de masses com instrument de domini. Configuren una teoria crítica de la Ciència Social basada no exclusivament en l'economia política sinó en el conjunt de ciències socials. L'escola crítica en geografia intentà, en una primera fase, aplicar els conceptes del materialisme històric a l'anàlisi dels processos i dels mecanismes que configuren les estructures territorials. El territori és un producte social i alhora un component de l'organització social global. És un resultat històric construït i transformat per les societats que hi han viscut al llarg de la història. En aquest procés de transformació, les societats destrueixen part d'aquest territori heretat i, en certa manera «creen» o «construeixen» nous espais. D'entre totes les relacions que els grups socials poden establir entre si, els marxistes primen com a categoria d'anàlisi les relacions econòmiques i dins d'aquestes les de producció. Als darrers anys aquest enfocament s'ha flexibilitzat i ha incorporat nous elements de recerca i categories d'anàlisi. Ha donat molta importància a les estructures i de poder. Així mateix consolidat un corrent denominat geografia del gènere o geografia feminista que ha fet importants aportacions a l'anàlisi de l'estructura sexista de la societat i a l'estudi de les desigualtats socio-espacials derivades dels diferents rols que la societat assigna als homes i a les dones.

Utilitat de la geografia crítica per l'ensenyament secundari

Els conceptes, les idees i els valors de la geografia crítica que considerem més útils i enriquidors per a aplicar-los a l'ensenyament són, entre altres: la visió global que dona de la realitat social i natural, el que en podríem dir una geografia total que facilita als adolescents fer una primera interpretació del funcionament del món i sobretot els permet connectar i interrelacionar els coneixements estudiats al llarg de l'ensenyament; en segon lloc, però no menys important, l'anàlisi dels mecanismes que regeixen el canvi d'aquesta mateixa realitat social; la introducció de la perspectiva històrica en l'anàlisi del territori, permet copsar la persistència d'alguns fets, alhora que el canvi d'alguns altres; mostra també que els fets podrien ser diferents de com són ara; adopta una actitud crítica envers la injustícia i la desigualtat de la societat actual; connecta molt més directament amb la realitat quotidiana dels alumnes; posa de manifest l'existència de tots aquells grups tradicional-

ment obviats en les anàlisis científiques, com són ara les ètniques, les dones, i grups marginals; educa en el respecte al medi ambient i la preservació de l'equilibri ecològic. Aquestes qualitats fan l'enfocament crític especialment adient per a motivar l'interès dels alumnes, raó per la qual es proposa com a guia del nostre treball.

Proposta de programació

Presentem a continuació una proposta de programació de geografia de Catalunya¹ que pretén ser coherent amb els principis i valors inherents a l'escola crítica que acabem d'anàlitzar. Comprèn deu temes que sintetitzen els problemes més rellevants del nostre país i que engloben, a més dels fets i conceptes descriptius disciplinars, els conceptes clau paradigmàtics i ordenats que permeten interpretar la realitat geogràfica perquè son capaços d'explicar moltes situacions diferents. Formen el cos de coneixements que els alumnes han d'haver assimilats a l'acabar l'ensenyament secundari. Als professors de cada centre els correspon fer la seqüenciació detallada de cada tema i escollir-ne els més adients a les capacitats i coneixements previs dels seus alumnes.

Els conceptes clau

Amb aquest nom ens referim a aquells conceptes que organitzen els continguts i configuren el model interpretatiu formulat per l'escola crítica. Són transversals a totes les ciències socials que apliquin aquest mateix paradigma. Sense pretensió de formalitzar una llista definitiva, voldríem remarcar l'operativitat dels següents: mode de producció, acumulació, classe social, plusvàlua, poder, dominació, explotació, desigualtat, conflicte, interdependència, permanència i canvi. Aquests conceptes paradigmàtics, s'han de treballar i creuar, òbviament, amb els conceptes clau disciplinars (generals i temàtics). Entre els més importants podem assenyalar: situació, localització, distribució, distància, xarxa, jerarquia, centre, difusió, migració, flux, aglomeració, polarització, entre els referits a l'espai. D'entre els lligats a la relació societat natura: hàbitat, paisatge recurs, territori. I entre els que fan referència al tipus d'organització de l'espai, regió, frontera per exemple. Podríem dir, que els conceptes clau disciplinars són transversals a tots els paradigmes en geografia, encara que en cadascun se'ls hi dona un contingut diferent.

Eixos temàtics de la programació

A) Introducció

1. La magnitud relativa de Catalunya

- a) Catalunya i les Comunitats Autònomes de l'Estat Espanyol.
 - Superfície i població.
 - Valor de la producció total i per sectors d'activitat.
 - Població i treball total i per sectors d'activitat.
- b) Catalunya i els Països Catalans.
 - Superfície i població.
 - Valor de la producció total i per sectors d'activitat.
 - Població i treball total i per sectors d'activitat.
 - Especialització industrial.

- c) Catalunya i els estats, nacions i regions industrials de la Comunitat Econòmica Europea.
 - Superfície i població.
 - Treball.
 - Especialització econòmica.
- d) Catalunya i els grans eixos d'activitat europeus.
 - Xarxa de comunicacions i tràfic terrestre.

L'objectiu d'aquest tema és que els alumnes reflexionin sobre el pes específic de Catalunya i la seva situació respecte dels àmbits tractats. S'ha d'aprendre a relativitzar la importància del propi país amb la màxima objectivitat possible. Per això s'utilitzen una sèrie d'indicadors socioeconòmics pels tres àmbits més proper i «naturals»: el nacional de Països Catalans, l'estatal d'Espanya i l'europeu de la CEE.

Com a conclusió d'aquest tema s'analitza la situació de Catalunya respecte als grans eixos de circulació europeus per tal de veure la possible unió de l'eix mediterrà al conjunt d'eixos centrals europeus.

Les idees essencials que cal tractar són:

Catalunya té un pes important si es compara a altres comunitats autònomes de l'estat però un pes petit en relació a altres regions industrials europees similars a la nostra.

Catalunya està més ben situada que altres comunitats de l'Estat respecte als eixos de circulació europeus al quedar connectada a través de l'eix del Rhone amb el quadrilàter central europeu.

B) Els marcs de referència.

2. El marc físic: escenari i recurs de les activitats humanes

- a) Descripció i situació de les principals unitats de relleu: Catalunya un país de muntanyes en el qual les planes són escasses.
- b) El clima: descripció i distribució de les temperatures i les precipitacions. Localització dels diferents tipus de clima a Catalunya.
- c) Les aigües: localització de les principals conques hidrogràfiques i dels principals aqüífers.
- d) La vegetació: descripció i situació de les principals zones de vegetació de Catalunya.
- e) El medi com a recurs i com a risc. Els conflictes: Els recursos hídrics i energètics. Els riscos d'aiguats i inundacions. Principals zones amenaçades o conflictives.

L'objectiu del tema segon és d'entrada que els estudiants es familiaritzin amb la fesomia física del país com a escenari de l'activitat humana. Així es passa revista a les principals característiques del medi físic. En segon lloc s'introdueix el tema del medi com a recurs a través d'un exemple que pot ser el recurs hídric i les necessitats pel consum agrari, industrial i urbà o bé els recursos energètics que permet veure com al llarg de la història ha variat el que la societat considera com a recurs i permet un plantejament actual de la necessitat de renovació dels recursos energètics. En tercer lloc s'introdueix el concepte de risc natural, també a través d'un exemple com podria ser l'aigua: els aiguats com a

característica del clima mediterrani i la seva incidència en una societat cada vegada més urbanitzada en la que la incidència de les inundacions és cada vegada més greu. En darrer lloc s'introdueix el tema del conflicte social respecte al medi així problemes i conflictes derivats de la sobreexplotació d'un recurs com per exemple un aqüífer que pot donar lloc a la manca d'aigua en zones urbanes; o problemes derivats d'un ús salvatge del medi com la contaminació industrial per abocadors incontrolats. Es pretendria també que s'arribés a l'estudi d'una zona caracteritzada per un conflicte socio-natural, o bé per la destrucció del medi o encara per la necessitat de protecció del medi natural.

3. El Marc Institucional: Catalunya dins d'un estat plurinacional

a) L'organització territorial de l'Estat en Comunitats Autòmes segons la Constitució del 1978.

b) L'estructura territorial de les Entitats locals: municipis, comarques i províncies.

c) L'estructura territorial de les Entitats Perifèriques de l'Estat (províncies) i de la Generalitat de Catalunya.

d) Perspectiva històrica de la reivindicació comarcal.

El tema número tres té per objectiu introduir l'alumne en el coneixement de les diferents divisions polític-administratives i de les seves competències.

El territori actual és en part el resultat del pensament de decennis anteriors sobre el territori i plasmat en les planificacions territorials i urbanes que han tingut efecte al cap d'uns anys. És per això que cal saber quins són aquests àmbits de pensament sobre el territori. En segon lloc, el territori s'administra en varis nivells amb diferents competències. Per les competències locals els nivells són tres: municipi, comarca i província; per les competències de l'administració perifèrica de l'Estat els nivells són únicament dos, la província i la Comunitat Autònoma i per l'administració perifèrica de la Generalitat els nivells estan encara per definir encara que es poden agafar alguns dels exemples existents.

En aquest tema caldria donar una certa importància a l'existència de la reivindicació comarcal lligada al catalanisme polític i enfrontada a l'existència de la divisió provincial. Caldria analitzar la solució actual d'aquest vell problema.

C) Diferenciació territorial de Catalunya

4 La població i el treball

a) Distribució i característiques generals, culturals i tècniques.

b) Distribució comarcal de la població activa segons activitat i qualificació.

c) Distribució comarcal de l'atur.

El tercer gran apartat d'aquest programa l'hem anomenat «la diferenciació interior de Catalunya». L'objectiu d'aquest apartat és analitzar les causes de les grans diferències socio-econòmiques a l'interior del país. Volem veure com les distintes activitats econòmiques han anat construint el territori i marcant-lo profundament; volem veure també com aquestes activitats es superposen en el territori dotant-lo de diverses densitats econòmiques. No podem parlar avui en dia d'una especialització sinó d'una superposició d'especialitzacions.

L'àmbit temporal d'estudi podria estar marcat per el de l'activitat inductora de creixement, la indústria. Ens remontaríem a la segona meitat del segle passat per aquesta activitat i per la resta podríem mantenir el mateix temps o bé reduir-lo i començar a l'etapa de creixement (1959-1973) de la segona meitat del segle XX. La diferenciació territorial s'estudia des d'una perspectiva general i no regional (comarca per comarca).

L'apartat C el comencen amb el tema 4 sobre la població i el treball. L'objectiu d'aquest apartat es doble. Per una banda revisar unes macromagnituds de població del Principat: nombre total d'habitants, per sexe, per grups d'edat i estudiar-les cartogràficament per comarques, per tal de veure-hi les disparitats i les homogeneïtats; acabant amb l'estudi d'un mapa de densitat de població comarcal. Caldria aquí ja fer èmfasi en la isolínia dels 50 hab/km² que separa dues Catalunyaes. En aquest primer punt és on caldria fer referència a la composició multi-cultura i multi-ètnica de la nostra població. Les dades són molt escasses al no constar la ètnia en les informacions estadístiques i a la situació de il·legalitat i/o marginació en que es troben diverses ètnies com els gitanos i els africans a casa nostra.

Per altra banda la segona part d'aquest tema es dedica a la distribució de la població (força de treball) en el territori. Així veurem la distribució de la població activa catalana en nombre total per comarques i la magnitud de la seva concentració. A aquesta població activa podem caracteritzar-la per grups d'edat; segons qualificació, pel nivell d'estudis assolit i per la pròpia qualificació professional; segons activitat; i finalment pel nivell d'atur i per la caracterització per edat i sexe d'aquest atur. D'aquestes variables caldrà fer-ne una anàlisi comarcalitzada.

En aquesta segona part és on es pot introduir el tema de la diferenciació segons gènere en el treball, ja que és disposa d'informació.

L'objectiu d'aquest tema és, doncs, caracteritzar la població i veure la distribució del treball en el territori com una primera variable de localització de l'activitat econòmica.

5 Els espais industrials

- a) La Catalunya industrial fins a 1959.
 - La formació dels espais industrials i la seva configuració a finals del segle XIX. Barcelona, el litoral i els eixos fluvials.
 - Evolució d'aquests espais al llarg de la primera meitat del segle XX.
- b) El creixement industrial. 1959-1973.

Canvis en l'especialització productiva i nous espais generats. L'expansió i concentració industrial del Barcelonès, Vallès Occ. i Or. i Baix Llobregat; el Tarragonès.
- c) La crisi industrial de 1973-1986.
 - Característiques generals.
 - Desestructuració i submersió industrial a l'àrea de concentració.
- d) El creixement econòmic dels darrers anys. Nous sectors d'especialització industrial. Creixent internacionalització de les inversions. Noves pautes de localització.

En aquest tema es pretén analitzar Catalunya com a país industrial i els canvis en les pautes de localització de les indústries.

La primera activitat econòmica estudiada és la indústria perquè és la inductora del creixement econòmic del país. El que es pretén és seguir històricament la construcció dels espais industrials, per arribar a explicar-nos l'actual configuració. Això voldrà dir que estudiarem únicament aquells espais que han sobreviscut: el tèxtil i no la indústria surera de l'Empordà, per exemple. Per explicar-nos la Catalunya industrial actual encara cal remontar-se a la creació dels espais interiors a la segona meitat del s. XIX, quan la burgesia industrial crea la indústria de l'interior al llarg dels rius. Per aquest motiu hi ha un primer apartat, que el fem arribar fins al Pla d'Estabilització del 59, en el que s'explica aquesta primera creació d'espais industrials.

L'anàlisi del període actual es divideix en tres sub-períodes, l'expansió, la crisi i el creixement actual. En cada etapa s'hauria de fer èmfasi en els canvis en l'especialització i en els canvis en l'espacialitat, mostrant com la localització industrial segueix pautes diferents depenent de la situació social i econòmica.

6. Els Espais terciaris

- a) El procés de terciarització. Els centres de serveis i gestió.
- b) El turisme i l'oci. El paisatge com a recurs.
- c) El transport: infraestructura viària.

L'objectiu general del tema 6 és fer veure la importància creixent del sector terciari com a sector productiu i com a generador de llocs de treball.

Així el primer apartat està dedicat a l'anàlisi del procés de terciarització de l'economia catalana, fent èmfasi en el sorgiment del terciari superior i de la seva ubicació com un dels factors de localització industrial avui en dia. En aquest primer apartat també s'estudia la xarxa urbana on es localitza el comerç, els serveis i la gestió.

El segon apartat es dedica a l'anàlisi del turisme. Es recupera el marc físic i es torna mirar ara com a recurs paisatgístic, tant el de marina com el de muntanya. Es busca quines condicions han de complir-se pel turisme de masses de la costa i quines condicions pel turisme de segona residència i de muntanya. S'analitza després la territorialització de la oferta turística separant l'oferta hotelera, de la de campings i de la de segona residència. Com a punt final s'analitza els impactes ecològics derivats del turisme.

El darrer apartat es reserva per l'estudi de la infraestructura viària terrestre (ferrocarrils, autopistes, carreteres) marítima (ports) i aèria (aeroports).

7. L'Espai agrari

- a) Condicions naturals per a la producció agrària.
- b) Condicions socials: El model agrari català.
- c) Especialitzacions productives i evolució.
- d) Les regions agràries de Catalunya.

El tema set vol aconseguir l'ampli objectiu de comprendre el món rural català. En primer lloc recuperem el marc físic i fem referència a les condicions naturals per a la produc-

ció agrícola; fent especial referència a les necessitats d'aigua i als condicionants de la muntanya.

En segon lloc cal fer referència a les característiques socio-econòmiques de la producció agrària catalana (agricultura familiar) amb referència a les magnituds de les explotacions, als règims de tenència, a les característiques del treball. Possiblement es pot fer aquí referència a la importància del treball femení en el camp.

En tercer lloc tractarem l'especialització productiva. Com hem passat de ser un país de pagesos a un país de ramaders i com el sector agrari s'ha transformat en subministrador de matèries primeres a la indústria agroalimentària, sense oblidar la importància de la existència de l'àrea metropolitana com a gran consumidora d'aliments frescos.

En darrer lloc passarem a dibuixar en el mapa les diferents regions agràries segons la complexitat de l'especialització respectiva.

D) Conclusió: El model territorial

8. Els desequilibris territorials

9. El fet metropolità i la xarxa urbana

10. La planificació territorial

El darrer gran apartat, a manera conclusiva, es dedica al model territorial resultant que tenim avui en dia en el nostre país.

Dediquem el primer tema als desequilibris territorials. Catalunya es troba dividida en dues zones, una de màxima concentració d'activitats econòmiques i població i l'altra de màxima desertització i d'una única especialització econòmica; podríem per tant parlar de concentració, de desequilibri.

El segon tema està dedicat al tema de la macrocefàlia barcelonina. És Catalunya un país petit amb un cap massa gros o bé ens trobem amb un cap que abarca tot Catalunya i més territori exterior; no hauríem de mirar la metròpoli catalana formant un conjunt amb les metròpoli del sur-oest europeu? en aquest sentit cal analitzar el conjunt de la xarxa urbana catalana i el fet metropolità que l'encapçala.

El tercer tema proposat com a cloenda del curs és un tema de mirar cap endavant. La societat té a les seves mans el futur del territori i el pot conduir a través de la planificació en els diferents nivells territorials des dels plans generals municipals fins a l'ordenació de tot Catalunya. Quin territori volem? com el que tenim ara? què en volem canviar?.

Els materials o recursos

L'èxit en l'assumpció dels coneixements de la programació per part dels alumnes depèn, en part, de l'adequació dels recursos i materials emprats pel professor a classe. BRUNER

(1966) parla de tres tipus de coneixement o maneres de conèixer, cada una de les quals comporta materials específics.

El coneixement en actiu treu la informació de l'experiència directa. No hi ha cap dubte que la relació espontània o guiada de l'alumne amb la natura i amb la societat pot donar molta informació. Tanmateix les experiències possibles són molt diverses segons el medi i la realitat concreta de cada grup social i de cada centre, de manera que no creiem possible ni oportú entrar en aquest tema.

Els recursos icònics són aquells que ofereixen coneixements a través de la representació de coses reals quan l'experiència directa esdevé difícil. Entre aquests recursos figuren la fotografia, la làmina, la diapositiva, el vídeo, el cinema, la maqueta, el periòdic, etc. La utilitat d'aquests recursos queda fora de dubte, però tampoc no són a l'abast del nostre treball i, per altra part, se'n dóna una oferta molt diversificada i abundant.

Ens limitem a procurar recursos simbòlics que són els que, per a transmetre coneixements, utilitzen signes arbitraris i convencionals com la lectura, escriptura, xifres, gràfiques o mapes. Tractarem aquí els procediments simbòlics, concretament el llenguatge gràfic-cartogràfic i la comprensió i anàlisi de textos.

La cartografia i les gràfiques

La cartografia és l'instrument més genuïnament geogràfic, i encara que també la fan servir les altres ciències, el mapa és l'eina de treball indispensable del geògraf. És, a més, la més adequada especialment per a la generalització o sintetització geogràfica. Permet visualitzar de forma ràpida les distribucions dels fenòmens a la superfície de la terra i les seves interrelacions. Mostra a més de manera senzilla el principi de causalitat, un dels fonamentals en la investigació geogràfica.

Ajuda, també, els alumnes en el procés d'abstracció, ja que un mapa és una representació selectiva, abstracta i simbòlica dels trets de la superfície terrestre. Selectiva perquè cal seleccionar prèviament els aspectes de la realitat que es volen cartografiar (no es pot representar tot), abstracta perquè es canvien les formes físiques, simbòlica en representar els fenòmens amb símbols o trames.

Tanmateix, la cartografia i el grafisme en general no ocupen al nostre país el lloc que els correspon en la didàctica de la geografia, i està endarrerit, en aquest camp, respecte a la resta dels països occidentals. Els programes no donen indicacions gaire precises, i no promouen suficientment l'ús de la cartografia a l'ensenyament secundari. D'altra banda, els professors que fan servir el mapa i les gràfiques d'una manera correcta i satisfactòria són encara excepció. La majoria no tenen prou coneixements cartogràfics per a elaborar ni, sovint, llegir o interpretar els mapes. En general se senten poc còmodes davant d'un mapa perquè són conscients de la seva falta de preparació no només tècnica, sinó fins i tot cultural (falta de tradició). El mapa té un llenguatge propi, diferent, que els professors no dominen convenientment.

La tradició didàctica de l'ensenyament de la geografia és oral, literària i reticent davant al grafisme. S'utilitza de forma subsidiària com un instrument complementari dels llibres o de consulta. Falten, a més, materials. S'editen pocs mapes i atlas, perquè no tenen prou sortida. En general, i amb poques excepcions, els mapes murals, els atlas i la cartografia del llibre tenen una mala representació, especialment temàtica. Són, a més, molt tradicio-

nals a causa del fet que els editors no s'atreveixen a fer-hi les innovacions que des de fa anys s'han fet a d'altres països.

Fins fa relativament poc temps no s'ha cuidat suficientment la preparació cartogràfica dels futurs ensenyants, i molt especialment dels de geografia. Normalment la cartografia s'ha impartit des d'un punt de vista teòric i amb un enfocament històric de la seva evolució. Ha deixat de banda la cartografia aplicada i didàctica.

Tanmateix la renovació de la didàctica de la geografia no pot prescindir de l'ús modernitzat de la cartografia. El mapa és un instrument imprescindible per a un ensenyament actiu, ja que és un centre d'interès i un objecte d'investigació o informació. És, en definitiva, un dels pilars de la metodologia didàctica de la geografia. No es pot fer una bona classe de geografia sense l'ús programat i sistemàtic del mapa, que facilita la pràctica de la pedagogia activa, participativa, basada en el treball personal. És un dels mètodes més adequats per a iniciar els alumnes en la percepció i l'anàlisi dels problemes espacials. El mapa ha de ser un punt de referència, font de documentació i d'investigació.

Cal, doncs, privilegiar i potenciar la utilització dels mapes especialment temàtics. Tots els instituts i escoles haurien de tenir una cartoteca amb les millors col·leccions a l'abast dels professors i dels alumnes, i una aula adequada per a treballar i elaborar mapes. Només així es podria treure el màxim profit de les potencialitats de la cartografia. Avui per avui això és encara una utopia al nostre país, on encara no s'ha generalitzat ni la simple utilització dels atlas i mapes murals.

El desenvolupament de les competències en cartografia suposa un llarg procés d'aprenentatge. Normalment, en acabar l'ensenyament secundari els alumnes haurien de ser capaços de llegir i fer una primera interpretació dels mapes temàtics, croquis i plànols, així com de les gràfiques més habituals. S'haurien d'haver iniciat també en la seva elaboració, per a la qual cosa necessiten conèixer correctament el llenguatge i les tècniques bàsiques.

Anàlisi i comentari de textos

Perquè els alumnes assimilin bé els continguts és fonamental una correcta lectura, comprensió i comentari escrit dels textos adequats a les seves capacitats.

Esquema orientatiu per al comentari de textos:

L'esquema que presentem aquí és només un suggeriment, una orientació, que no s'ha de prendre com a model exclusiu. Cada text és singular i únic, i susceptible, per tant, de diferents comentaris.

Es pot afirmar, però, que l'anàlisi d'un text té sempre dues parts: la lectura del text, i la redacció del comentari. Pel que fa a la primera part, recomanem:

— Fer una primera lectura atenta però ràpida del text, per a tenir-ne una visió global i saber de què tracta.

— Rellegir reflexivament el text tantes vegades com sigui necessari per a comprendre'n ben bé el sentit. Cal fixar-se en les paraules que van al principi de cada paràgraf, i les que fan de nexa entre els paràgrafs i indiquen la relació entre ells.

— Numerar els paràgrafs i subratllar les idees principals de cadascun amb un color, i les secundàries amb un de diferent.

— Seguidament, i abans d'iniciar la redacció del comentari, és convenient fer un esquema del text per a plasmar les idees ordenades segons la seva importància, en una sinopsi, o encara millor, en un gràfic.

Respecte a la redacció, s'ha de remarcar que ha de restar ben escrita, per la qual cosa es necessita pensar bé allò que es vol dir, i donar una estructura coherent a les idees i evitar repetir, encara que sigui amb paraules diferents, el contingut del text. El comentari és sobretot un treball personal que demostra la capacitat d'anàlisi, de síntesi i d'interpretació dels alumnes. És aconsellable que l'escrit consti de tres parts:

a) Introducció

— Cal especificar davant de quin tipus de text ens trobem: fragment d'un llibre científic o literari, d'un article, d'un informe, fragment d'un diari, etc.

— Assenyalar el seu caràcter: geografia física, econòmica, urbana, etc., i el tema específic.

— Especificar l'autor i la data del text. A poder ser s'ha de fer una breu referència a la personalitat de l'autor.

— Fer un comentari respecte al context geogràfic i històric del text.

— Indicar si es tracta d'un text de divulgació o científic.

b) Comentari i anàlisi del contingut

— Fer un resum del text. Té l'objectiu de comprovar que s'ha entès i d'aprendre a fer-ne una síntesi.

— Comentar les idees principals i els problemes que planteja.

— Ampliar, en la mesura que sigui possible, el contingut per tal de clarificar els punts o detalls confusos, i per a remarcar-ne els continguts implícits.

c) Conclusió

Fer una valoració personal del contingut i de la importància del text.

Una proposta com la que presentem, pensem que ajuda a la formació dels alumnes i contribueix a canvis d'actitud positius, en tant que coopera a assolir una visió global de la diversitat i interdependència entre els fets geogràfics; i analitza l'origen de les desigualtats i de molts dels conflictes presents en la vida quotidiana. Els ajuda també a adquirir una opinió crítica, a veure que les coses poden ser diferents de com són ara. I aquesta hauria de ser la veritable educació que implicaria coneixement, voluntat i acció. Per acabar només voldríem afegir que l'assumpció dels continguts per part dels alumnes depèn no sols de la validesa de la seqüenciació sinó també de la validesa dels procediments didàctics del professor.

Notes

¹ Aquesta geografia de Catalunya hauria d'anar precedida d'un curs de Geografia Humana General, la proposta de programació del qual es va presentar al Simpòsium de Ciències Socials d'aquell mateix any (Veure bibliografia general).

Bibliografia bàsica per la preparació del programa

Tema 1

Eurostat Regiones. Anuario estadístico. Theme 1: Statistiques generales. Serie A. Anuaires.
BANCO DE BILBAO *Renta nacional de España y su distribución provincial.*
GENERALITAT DE CATALUNYA, INSTITUT D'INVESTIGACIONS ECONÒMIQUES.
Catalunya i la CEE. Llibre blanc sobre la repercussió a Catalunya de l'adhesió d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea. Barcelona, 1982.

Tema 2

RIBA i ARDERIU, ORIOL *Geografia física dels Països Catalans.* Barcelona, Ketres, 1979.
FOLCH i GUILLÉN, RAMON, *Història natural dels Països Catalans.* Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana, 1986. (diversos volums)
FOLCH i GUILLÉN, RAMON, *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans.* Barcelona, Barcino, 1988 (2ª edició).

Tema 3

Constitució Espanyola. 1978.
Estatut d'Autonomia de Catalunya. 1979.
Llei 6/1987, de 4 d'abril sobre l'organització comarcal de Catalunya.
GENERALITAT DE CATALUNYA, DIRECCIÓ D'ADMINISTRACIÓ LOCAL, *La nova organització territorial de Catalunya, Text de les lleis i comentaris.*
LLUCH, E. i NELLO, O., *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya.* Barcelona, Diputació de Barcelona, 1983.

Tema 4

GENERALITAT DE CATALUNYA, *Estadística i societat.*
RECOLONS, LLUÍS i altres, *Catalunya 77-88, Societat, Economia, Política i Cultura.* Barcelona, Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Edicions de la Magrana, 1989.

Tema 5

FLOS, A. et alii, *La indústria a Catalunya.* Barcelona, Vicens Vives, 1978.
CENTRE D'ESTUDIS DE PLANIFICACIÓ: *Industrialització a Catalunya 1960-1977.* Barcelona, La Caixa 1982.

Tema 6

LÓPEZ PALOMEQUE, J., «Le tourisme», a *Treballs de la societat catalana de Geografia*, n^o especial dedicat a Catalunya, 1986.

— «Geografía del turismo en España. Una aproximación de la distribución espacial de la demanda turística y de la oferta de alojamientos», a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, n. 13, 1988.

ROCA i ALBERT, J., *L'organització de l'espai català*, Institut de ciències de l'Educació, 1985.

Tema 7

BRUNET, J.M., et alii *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill i Banca Catalana, 1980.

BENELBAS, L. *Economia agrària de Catalunya*, Barcelona, Ketres, 1981.

Temes 8, 9 i 10

CARRERAS, J. M. MARGALEF, J. «La evolución de las ciudades catalanas entre 1857 y 1975» a *Ciudad y Territorio*, n. 2, 1977.

SOLÀ MORALES, M., «Capitals i ciutats a Catalunya: una perspectiva de futur», a *Catalunya cap a l'any 2000*, Barcelona, Publicacions de la Fundació Bofill i Editorial Blume, 1979.

BUSQUESTS, J., «Macrocefalia barcelonina o ciutats catalanes?» a *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, setembre de 1981.

Bibliografia General

ASCON, R. i altres (1984): «La geografia a l'ensenyament secundari», a *Documents d'anàlisi geogràfica*, núm. 5.

ASCON, R. (1990): «La introducció dels conceptes de la geografia crítica a l'ensenyament secundari», a *Documents d'anàlisi geogràfica*, núm. 16.

ASCON, R. i ESTALELLA, H. (1991) «Una proposta per a la seqüenciació del contingut de la geografia a l'ensenyament post-obligatori» a *Actes del Segon Simpòsium sobre l'ensenyament de les Ciències Socials*, Escola universitària de mestres «Sant Cugat» Universitat Autònoma de Barcelona, Vic, Eumo Editorial.

BENEJAM, P. (1987) «Les aportacions de les diverses escoles geogràfiques a la didàctica de la geografia», a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 11.

— (1989) «Los contenidos de ciencias sociales», a *Cuadernos de Pedagogía*, n° 168, monogràfic sobre reforma i currículum.

CAPEL, H. i altres (1976) «La geografia ante la reforma educativa», a *Geocrítica*, núm. 53.

CARRETERO, M i altres (1989) *La enseñanza de las Ciencias Sociales*, Madrid, Ed. Visor.

CARMEN, Luís del (1991) «La secuenciación y organización de los contenidos educativos», a *Cuadernos de Pedagogía*, núm 188.

GIDDENS, A. Ed. (1987) *La teoría social hoy*, Madrid, 1990, Alianza Editorial.

VV.AA. (1989) *L'espace Geographique*, núm. 2. Monogràfic sobre l'ensenyament de la geografia.